

Sukupuolen ja syntyvyyden retoriikasta

Anna-Maria Isola

Kolme vuotta sitten duuman edustaja Vladimir Žirinovski ehdotti, että venäläisille miehille pitäisi sallia moniavioisuus syntyvyyden nostamiseksi. Vuotta myöhemmin esitettiin tiukkoja lainsäädännöllisiä rajoituksia lisääntymisoikeuksiin: ehdotettiin, että julkinen terveydenhuolto ei tekisi abortteja ja että naimisissa olevalla naisella pitäisi olla aviomiehen lupa raskaudenkeskeytykseen. Lakiehdotukset eivät menneet läpi, mutta kertovat siitä, kuinka koviin toimenpiteisiin eri tahot olivat syntyvyyden nimissä valmiita.

Vuonna 2003 pääministeri Matti Vanhanen kehotti suomalaisia lapsentekotalkoisiin. Lausunto synnytti hetkeksi kiivaan keskustelun. Juuri kukaan ei reagoinut kun Sauli Niinistö totesi viime vuonna, liki kymmenen vuotta Vanhasen lausunnon jälkeen: ”Aikoinaan pääministeri Matti Vanhanen totesi, että mitäs te siinä seisotte, menkää tekemään lapsia. Nyt kun ajattelen asiaa, niin hän oli aivan oikeassa.” Saman vuoden marraskuussa nuori kokoomuspoliitikko kirjoitti: ”On järjenvastaista, että tuemme heikomman aineksen lisääntymistä”. Kaikki irtisanoutuivat oitis hänen näkemyksistään, vaikka vajaa kymmenen vuotta aikaisemmin oli Elinkeinoelämän

valtuuskunta todennut saman hieman hienovaraisemmin kysyessään retorisesti tulisiko perhepoliittisia etuuksia suunnata tukiriippuvaisilta ryhmiltä menestyjille.

Syntyvyyttä säätelemällä muokataan yhteiskunnan koostumusta. Syntyvyyden säätelyn ytimessä on kaksijakoinen sukupuoli, mies ja nainen, jo alkaen siitä, että vallitsevan käsityksen mukaan lapsella tulee olla äiti ja isä. Lapsen tulee syntyä naisesta. Ihmisen, joka haluaa muuttua naisesta mieheksi on lain mukaan luovuttava kohdustaan vahvistaakseen miehisen sukupuolensa. Näin on siltikin, että nykyisen tieteellisen tiedon perusteella sukupuolierot eivät ole biologisestikaan välttämättä selviä.

Vaikka sukupuolen määrittely ei olekaan aivan niin selkeää kuin helposti ajatellamme, käsittelen kuitenkin väitöskirjassani sukupuolta kaksijakoisena, koska aineistoni, venäläiset ja suomalaiset asiakirjat, niin tekevät. Keskityn työssäni sukupuoleen valtasuhteena, joka erityisesti lisääntymiseen liittyvissä kysymyksissä tuottaa miesten ja naisten välistä eriarvoisuutta siinä miten arvostusta, ansioita tai vastuuta sukupuolille jaetaan.

Olen tutkinut väitöskirjassani venäläistä ja suomalaista syntyvyysretoriikkaa viime vuosittain viimeisistä vuosista 2010-luvulle saakka. Lainsäädäntö, uskonnot, ideologiat, perinnön jakosäännöt, varallisuus ja se, miten perhe instituutiona ymmärretään, vaikuttavat syntyvien lapsien määrään. Perheen perustamiseen ja lasten hankintaan liittyviä normeja ja olettamuksia tuotetaan myös puheessa. Puhetta perheen pe-

rustamisesta ja lasten hankinnasta on tutkittu sangen vähän. Puheen tutkiminen on kuitenkin tärkeää, koska siinä tuotetaan kirjoittamattomia sääntöjä, ja se myös heijastaa yhteiskunnan arvoja, oletuksia ja uskomuksia. Tutkimukseni paikkaa tätä aukkoa.

Tutkimustani johdattaneita kysymyksiä olivat: Miten syntyvyydestä kirjoitetaan osana väestöpolitiikkaa? Miten sukupuolen, kansalaisuuden ja lisääntymisen välisistä suhteista kirjoitetaan? Ja lopuksi: Missä kohdin Venäjän ja Suomen syntyvyysretoriikat eroavat ja missä yhtyvät?

Keskeinen tulokseni on, että Venäjä ja Suomi jakavat huolen alhaisesta syntyvyydestä. Kutsun tätä syntyvyyspuolen diskurssiksi. Sen ytimessä on niin Venäjällä kuin Suomessakin ajatus siitä, että alhainen syntyvyys on syystä tai toisesta kansakunnan kannalta ongelmallista. Syntyvyyspuolen diskurssi on ikään kuin arkistokansio, joka sisältää kaikille tuttuja ja yleisesti käytettyjä lausumia alhaisen syntyvyyden syistä ja seurauksista. Väitöskirjassani avasin nämä arkistokansiot.

Otin tarkemman analyysin kohteeksi politiikkaohjelmat, raportit ja selvitykset sekä vakiintuneiden yhteiskunnallisten toimijoiden syntyvyydestä julkaisemat tekstit. Arkistokansioista jäi vielä myöhemmin tutkittavaksi esimerkiksi yksittäisten kansalaisten puheet ja poliitikkojen ehdotukset sekä maahanmuuton ja syntyvyyden välinen suhde.

Venäläisestä syntyvyyspuolen arkistokansios-
ta löytyi venäläisille tuttuja lausumia kuolevasta kansakunnasta, Venäjän maailmanpoliittisen aseman turvaamisesta, vastuuttomasta lisääntymiskäyttäytymisestä ja perheinstituution huonosta tilasta. Suomalaisesta kansioista oli poimittavissa lausumia Suomen heikkenevästä huoltosuhteesta, ikääntyvästä väestöstä, perheestä rikkautena, lapsimyönteisyydestä ja hyvinvointivaltion rahoituksesta. Jo tämä paljastaa, että vaikkakin huoli syntyvyydestä oli maille yhteinen, se rakentui hyvin erilaiselle perustalle ja siten johti erilaisiin väestöpoliittisiin ratkaisuihin.

Venäjällä keskityttiin selittämään alhaisen

syntyvyyden syitä ja etsittiin niistä ratkaisua syntyvyyden nousuun. Suomessa pyrittiin ratkaisuihin, jotka tasoittaisivat alhaisen syntyvyyden kielteisiä seurauksia tulevaisuudessa ja voisivat turvata hyvinvointipalvelujen rahoituksen. Venäjällä korkeampaa syntyvyyttä tavoiteltiin korostamalla perinteisiä perhearvoja, henkisiä ja hengellisiä arvoja sekä velvollisuutta lisääntyä. Suomessa syntyvyyttä koskevaa väestöpolitiikkaa määriteltiin uusiksi, koska se edelleen 2000-luvun alussa kantoi toisen maailmansodan aikaista taakkaa yhteistyöstä natsien kanssa ja joidenkin ihmisryhmien pakkosterilisaatioista. Suomalaisen väestöpolitiikan tausta-arvoina olivat oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja lapsimyönteisyys, näitä kuitenkin erityisemmin määrittelemättä.

Venäläisessä retoriikassa sukupuolieroa korostettiin. Naisia kutsuttiin toimimaan kansakunnan hyväksi synnyttämällä lisää lapsia. Miehillä ei tarjottu lisääntyvän kansalaisen velvollisuuksia mutta ei myöskään kirjoitettu heidän oikeuksistaan. Venäjällä jokainen syntynyt lapsi oli arvokas kansakunnan tulevaisuuden tähden. Suomessa retoriikka oli lähes sukupuolineutraalia. Silloin harvoin kun sukupuoli mainittiin, mainittiin useimmiten mies. Jokainen syntynyt lapsi sai arvon uutena työntekijänä, veronmaksajana ja suomalaisen kilpailukyyn tekijänä. Tai kuten myöhemmin, vuoden 2011 hallitusohjelmasta voi hieman kärjistäen tulkita: jokainen syntynyt lapsi on talouden kestävyysvajeen vähentäjä.

Sukupuolieroon ja sukupuolineutraaliuteen perustuvilla politiikoilla voi olla sekä hyvät että huonot seuraukset. Sukupuolieroa korostava politiikka, kuten Venäjällä, voi parhaimmillaan johtaa sukupuolten välisistä eroista johtuvan eriarvoisuuden vähenemiseen, jos naisten yhteiskunnallisesti heikompaa asemaa pyritään parantamaan. Pahimmillaan se voi kuitenkin johtaa sukupuolierojen vahvistamiseen, kun nainen mielletään entistä vahvemmin synnyttäjäksi ja hoivaajaksi ja mies elannon hankkijaksi.

Sukupuolineutraali kansalaisuus, kuten kansalaisuus Suomessa esitetään, voi jättää

sukupuolierot tunnistamatta ja tunnustamatta. Kun nämä erot kuitenkin suurimmaksi osin ovat olemassa, sukupuolineutraali politiikka voi johdattaa sukupuolisokeuteen ja siihen, että naisten tai miesten kohtaamia yhteiskunnallisia ongelmia ei huomata ja sukupuolten välistä yhdenvertaisuutta ei riittävästi edistetä. Parhaimmillaan sukupuolineutraali politiikka antaa kuitenkin tilaa neuvotella sukupuolille oikeuksista ja velvollisuuksista uudelleen ilman että kumpaakaan sukupuolta olisi etukäteen määritelty hoivaajaksi tai elättäjäksi.

Sekä Venäjällä että Suomessa syntyvyysretoriikka keskittyy tyypillisiin lisääntyjiin. Venäjällä tyypillinen lisääntyjä on heteroparisuhteessa elävä nainen, Suomessa heteroparikunta. Poliitiikan kohdentaminen monilukuisiin, tyypillisten lisääntyjien joukkoon on loogista, kun syntyvyyden suhteen halutaan saada tulosta aikaan, vähemmän tai enemmän lapsia. Samalla tämä logiikka paljastaa syntyvyyteen kohdistuvan perimmäisen tavoitteen: kun halutaan enemmän lapsia, on niitä järkevää odottaa tyypillisiltä lisääntyjiltä. Venäjällä tämä tavoite pronatalismista, syntyvyyden kohottamisesta, todetaan selkeästi ja johdonmukaisesti. Suomessa oli 2000-luvun alussa paineita pronatalismiin, mutta syntyvyysretoriikassa tällaiset painotukset vaimennettiin.

Nostan lopuksi esiin syntyvyyttä koskevan politiikan ja lisääntymisoikeuksien välisen suhteen. Maailman terveysjärjestö määrittelee lisääntymisoikeudet yksilöiden oikeutena hankkia haluamansa määrä lapsia kenen kanssa haluaa. Tällaisen määritelmän taustaolettamuksena kuitenkin on, että lapsen saaminen on luontaisesti mahdollista, ja että on olemassa rajaton määrä mahdollisuuksia lisääntyä. Näin ei kuitenkaan ole. Laki määrittää tietyt lisääntymisen ja perheellistymisen rajat: inesti on rikollista, kohdunvuokraus ei ole Suomessa sallittua, mutta Venäjällä on. Samaa sukupuolta oleva pari ei saa adoptoida lasta. Lisääntymisoikeuksien rajat riippuvat paitsi valtion lainsäädännöstä myös siitä, mitä seksuaalista tai sukupuolista ryhmää yksilö edustaa ja minkälaisia asenteita

yhteiskunnassa näitä ryhmiä kohtaan vallitsee.

Venäjällä kirjoitettiin 1990-luvun lopulla lisääntymisoikeuksista, kun naisjärjestöjen vaikutus federaation politiikkaan oli ilmeinen. Ortodoksisen kirkon vallan kasvettua lisääntymisoikeuksista ei enää kirjoitettu. Sen sijaan painotettiin henkisiä ja hengellisiä arvoja. Näistä oikeuksista ja arvoista naisliike ja ortodoksinen kirkko kävivät hyvinkin kovasanaista kamppailua.

Suomessa ihmisiä kannustettiin käyttämään oikeuttaan lapsen saamiseen. Lapsesta puhuttiin pikemminkin oikeuksien kuin velvollisuuksien kielellä. Puhetapa johti paikoitellen siihen, että vapaaehtoinen tai vastentahtoinen lapsettomuus määrittyi ongelmana, poikkeamana tyypillisestä. Tämä sinänsä hyväntahtoinen ajatus lapsesta oikeutena on kansalaisuuden tasa-arvoisen toteutumisen kannalta ongelmallinen: Lapsi ei voi olla oikeus, koska valtio tai muukaan taho ei voi taata yksilölle lasta. Samanaikaisesti valtio myös aktiivisesti estää lapsen hankinnan epämällä perheellistymisen joiltakin ryhmiltä. Määrittelemättömästi käytettynä lisääntymisoikeudet ja viittaukset niihin tulevat järjestäneeksi kansalaisia hierarkiaan lisääntymiskyvyn mukaan – vaikka tämä ei välttämättä tarkoitus olisikaan. Tässä asiassa Venäjä on Suomea loogisempi, koska lapsesta ei kirjoiteta oikeutena vaan pikemminkin velvollisuutena. Perhe nähdään heterokansalaisuuden täydellistymänä.

Perheen perustamisesta ja lasten hankinnasta saadaan koko ajan uutta tietoa ja uusia tutkimusaiheita melkein pä samaa tahtia. Kaksi viikkoa sitten uutisoitiin Massachusettsin yliopiston tutkimuksesta: köyhät miehet eivät kiinnosta naisia. Yksinhuoltajien pojilla on vaarana joutua huono-osaisuuden kierteeseen. He jäävät pienituloisiksi eivätkä kelpaa naisille.

Tällainen heteromiesten eriarvoisuus suhteessa lisääntymiseen tunnustetaan Suomessakin. Mutta mistä tämä johtuu, ja mitä sille voitaisiin tehdä? Tästä ei keskustella. Olisi houkuttelevaa, mutta ehkä hieman liian laiskaa ajatella, että naiset vain luontaisesti etsivät menestyvää kumppania. Näin voi toki olla, mutta sitä ennen

on kysyttävä myös muun muassa seuraavia kysymyksiä: oliko ennen toisin – kelpasivatko köyhät miehet paremmin? Mikä yhteys ilmiöllä on taloudellisen eriarvoisuuden kanssa eli ovatko köyhät miehet vähemmän haluttuja kumppaneita eriarvoisissa yhteiskunnissa? Onko ilmiöllä jotakin tekemistä sen kanssa, miten ihmiset luottavat toisiinsa ja tulevaisuuteensa? Onko ilmiöllä tekemistä naisten taloudellisen aseman kanssa? Eli voiko olla niin, että yhteiskunnissa, joissa nainen ei pysty luottamaan taloudellisesti tulevaisuuteensa, hän haluaa itselleen puolison, joka turvaa toimeentulon? Ja jos näin tapahtuu yhä enemmän, miten on käymässä naisten aseman?

Palaan vielä alkuun: Tutkimuksessani huomasin sekä Suomessa että Venäjällä äänenpainoja, jotka saattavat uhata kansalaisten lisääntymisoikeuksia. Perhepoliittisten etuuksien esittäminen menestyville ihmisille tukiriippuvaisten sijaan antaa vihjettä siitä, että talouskasvun

asettaminen ylimmäksi päämääräksi voi johtaa haluun kaventaa lisääntymisoikeuksia. Joidenkin uskontojen tai uskonnollisten ryhmittymien lisääntymissäädökset kavennuttavat helposti ihmisten lisääntymisen vapauksia vastoin heidän tahtoaan. Perinteisten perhearvojen ja henkisten ja hengellisten arvojen korostaminen voi tehdä saman. Näiden asioiden vuoksi lisääntymisoikeuksia tulisi tarkastella osana väestöpolitiikkaa, kansalaisuutta ja kansalaisuuden toteutumista.

Anna-Maria Isola väitteli 5.4.2013 Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa aiheesta ”Sukupuoli ja syntyvyyden retoriikka Venäjällä ja Suomessa 1995–2010”. Vastaväittäjänä oli dosentti Ritva Nätkin Tampereen yliopistosta ja kustoksena professori Ullamaija Seppälä.